

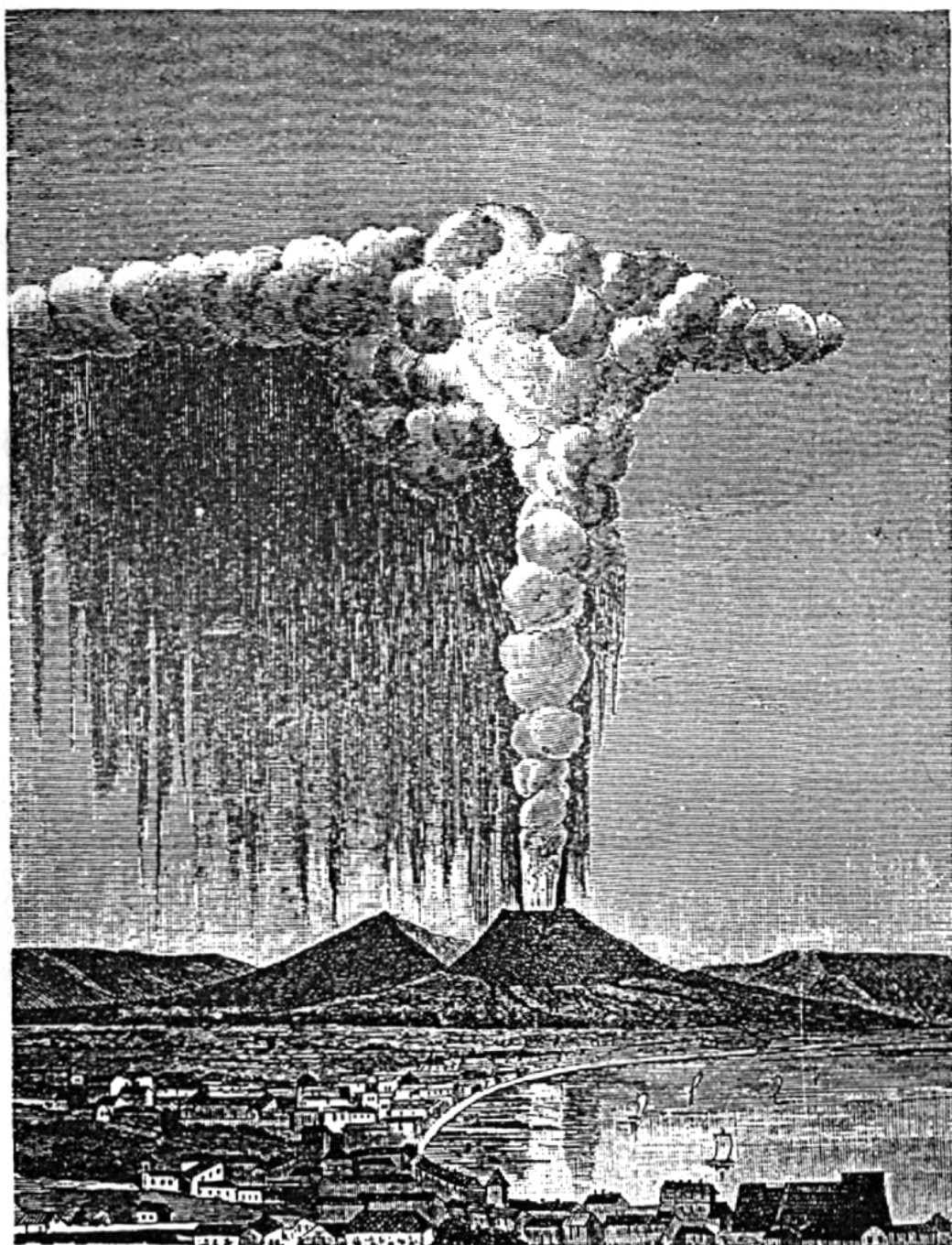
OTOCZAK

**DARMOWY BIULETYN WEWNĘTRZNY
TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW MINERAŁÓW I SKAMIENIAŁOŚCI**

Nr 3 (5)

1997 r.

Wybuch Wezuwiusza.

BIBLIOTEKA POLECA:

Pozycje miesiąca w naszej bibliotece:

* Ponad trzystostronicowe opracowanie odsłoneń doggeru i malmu na Jurze Krakowsko - Częstochowskiej pióra S.Z. Różyckiego. W pracy tej opisanych jest ponad 100 lokalizacji z opracowaniami fauny w nich występującej. Ta książka to „klasyka” dla każdego szanującego się kolekcjonera.

* „Paleontologia i stratygrafia jury i kredy okolic Iłży” - ta mało znana publikacja zasługuje niewątpliwie na uważne przestudiowanie. Wydana w formie przewodnika w 1983r. nie straciła jeszcze aktualności.

* „Kraby z megafacji gąbkowej oksfordu Polski” J. S. H. Collinsa i A. Wierzbowskiego to praca, z której można się dowiedzieć, że w niektórych miejscach w Polsce kraby występują masowo...

**Przypominamy telefon do naszej biblioteki: 826-37-29
(prosić Tomka).**

Redakcja z niecierpliwością oczekuje na kolejne teksty.
Szczególnie cenne byłyby jakieś opracowania o minerałach...
Mile widziane będą też wszelkie dary, zarówno finansowe jak i materialne (papier, książki do biblioteki itp.).

Ten numer „Otoczka” wydrukowany jest na papierze, sprezentowanym przez pana Karskiego - **DZIEKUJEMY !!!**

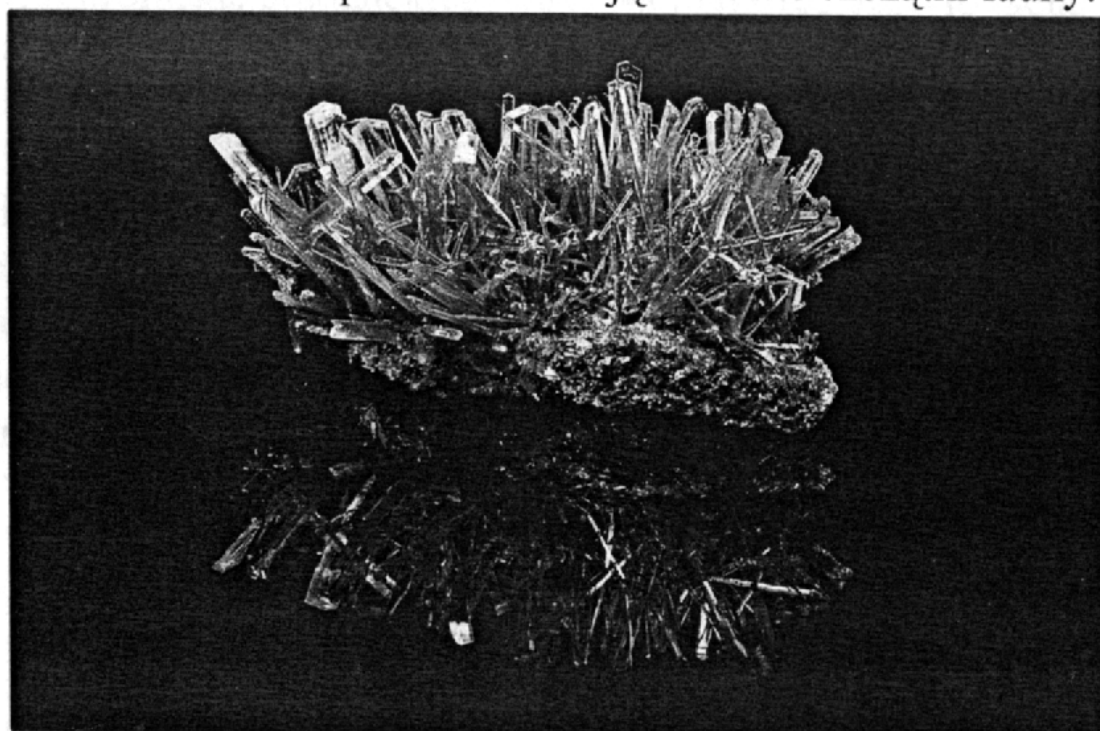

CIEKAWÉ MIEJSCA

Proboszczewice:

Z obszarów Niżu Polskiego znane są wystąpienia gipsów związanych z trzeciorzędowymi iłami poznańskimi. Gips (jak i inne siarczany) obecny w tych utworach jest minerałem epigenetycznym, powstałym przez utlenienie rozproszonego w iłach siarczku żelaza w obecności węgla wapnia. O ile gips z plioceńskich iłów pstrych jest znany miłośnikom mineraologii i pozyskiwany przez zbieraczy w okolicach Dobrzynia czy też Poznania, to jego obecność w utworach czwartorzędowych nie była dotąd odnotowana.

Na „czwartorzędowe” stanowisko tego minerału natknąłem się w dużej żwirowni położonej na terenie wsi Proboszczewice koło Płocka. W ścianie żwirowni odsłaniają się drobnoziarniste piaski fluwioglacjalne, w obrębie których obecne są soczewy żwirów z otoczkami o sporej nieraz średnicy. Skład petrograficzny materiału skalnego jest bardzo urozmaicony. Licznie reprezentowane są granitoidy i gnejsy oraz ordowickie wapienie zawierające liczne szczątki fauny.

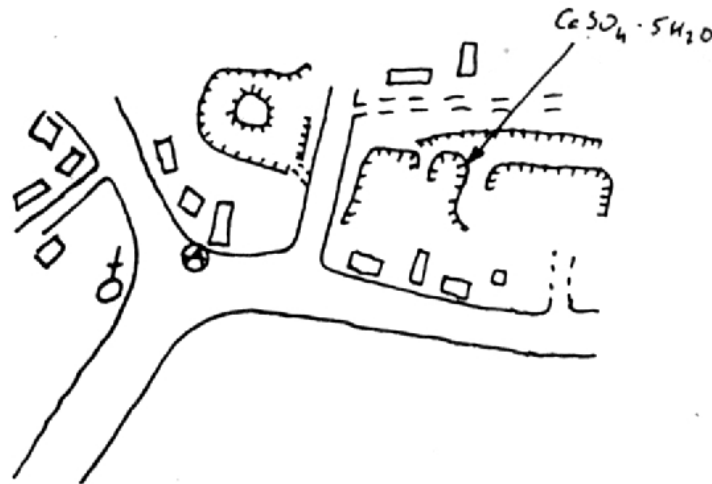
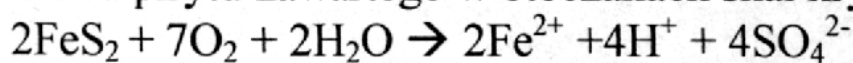

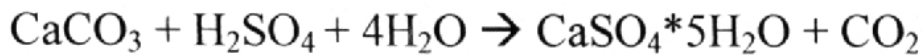
Fig. 1 Szkic sytuacyjny wsi Proboszczewice.

W jednej z soczewek, leżącej ok. 0,5 m poniżej powierzchni terenu stwierdziłem obecność gipsu. Otoczaki z tej warstwy zlepione były mieszaniną tlenków i wodorotlenków żelaza, które barwiły całość na rdzawy kolor. Gips wypełniał puste przestrzenie między głazikami i był wykształcony w dwojaki sposób: jako cienkie włosowate kryształy tworzące większe agregaty, lub też tworzył kuliste skupienia wielkości ziaren grochu, przypominające drobne kłębuszki waty. Czasem wypełniał drobne żyłki tnące żelaziste lepiszcze. Nie stwierdziłem „klasycznie” wykształconych kryształów. Opisane skupienia były na ogół białe lub nawet bezbarwne. Czasem jednak pojawiają się okazy zabarwione na subtelny kolor różowy. Szczególnie efektownie wyglądają białe, puszyste kuleczki na rdzawym tle skały.

Gips z tego stanowiska zawdzięcza swoje powstanie utlenianiu pirytu zawartego w otoczkach skał krystalicznych:

Węglan wapnia obecny w okruchach waieni reaguje z kwasem siarkowym dając nam siarczan wapnia:

(Uwaga! Powyższe reakcje chemiczne są bardzo uproszczone.)

W procesie rozkładu siarczku żelaza powstają również siarczany żelaza, takie jak melanteryt $\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ lub rozenit $\text{FeSO}_4 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$. Minerale te są tam obecne i po okresie suchej i słonecznej pogody można je znaleźć w postaci białych subtelnym nalotów o charakterystycznym smaku.

W opisanej zwirowni zwirowni dość często można znaleźć korzenie roślin, które zostały podstawione przez węglan wapnia oraz wapniste konkretje przypominające nieco kukielki lessowe.

Rafał Siada

Bystre k. Baligrodu:

Opisywana lokalizacja znajduje się w odległości ok. 50 m od schroniska studenckiego we wsi Bystre. Jest to ścianka wąwozu, dnem którego płynie strumień Jabłonka. Najłatwiej tam trafić, idąc wzdłuż kanału ściekowego, prowadzącego od schroniska. Dochodząc do strumienia, po jego drugiej stronie odsłania się przepiękny fałd pochylony (warto „strzelić fotkę”), natomiast w górę biegu, od ujścia tego kanału, zaczyna się interesująca nas ścianka. Jako, że byłem tam zimą nie wiem, czy latem jest możliwe przejście brzegiem strumienia (doszedłem po lodzie pokrywającym strumień).

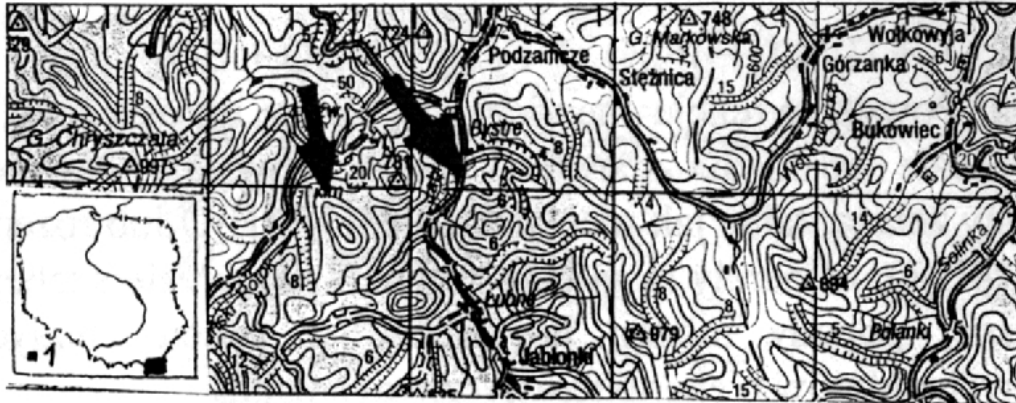

Fig. 1 Szkic sytuacyjny okolic Bystrego. Lewa strzałka wskazuje kamieniołom „Gołoborza”, prawa omawiane odśnieżenie.

1 - Ogólna lokalizacja omawianego terenu.

Ścianka liczy ok. 10 - 15 m długości. Można tu znaleźć dosyć interesujące kalcyty. Występują one w postaci żył, poprzecznie przecinających warstwy łupków. W żyłach tych często występują pustki, pozwalające na wykrystalizowanie sporych kryształów. Kalcyt jest barwy różowej. Okazy (szczotki) stamtąd mają dość ciekawy wygląd, gdyż wśród kryształków 2 - 4 mm, pokrywających całą powierzchnię szczotki można znaleźć kilka kryształów znacznie większych (do 5 cm). Niestety większość kryształów jest dosyć zwietrzała, tzn. mają „rozmyte” krawędzie, jednak zarówno piękno krajobrazu, jak i niezwykła obfitość szczotek na pewno pozwolą zapomnieć o tej drobnej niedogodności. Osobiście polecam eksploatację w upalne dni nadchodzącego sezonu wiosenno - letniego.

P. S. Dodatkową atrakcją będzie na pewno możliwość znalezienia kryształków kwarcu (diamentów marmaroskich) w ściankach wąwozów okolicznych strumieni oraz w ścianie kamieniołomu „Gołoborza” (ok. 1,5 km na zach. od omawianego miejsca).

Tomek Ochmański

ARTYKUŁY:

POROSPHERA Z GÓRNEJ KREDEY OKOLIC KRAKOWA

Wszystkim kolekcjonerom jeżdżącym po okolicach Krakowa znane są na pewno małe, kuliste gąbki z rodzaju *Porosphaera*. Najliczniej występują one w osadach dolnokampańskich.

Jak wynika z pracy H. Hurcewicz, 1960 wszystkie te gąbki należą do jednego gatunku: *Porosphaera globularis* (Philips, 1829). Mają one formę raz kulistą, raz dyskoidalną, a na dodatek często są „dziurawe”. Powstaje więc pytanie: czym spowodowana jest tak duża zmienność wewnątrzgatunkowa? Okazuje się, że *Porosphaerae* mogą narastać na różnych elementach podłoża i kiedy rosną np.: na patyku, a ten później zgnije, to w gąbce pozostaje „dziura”. Wytlumaczenie zmienności kształtów jest równie proste: gdy podłoże jest miękkie gąbka wzrasta będąc częściowo zagrzebaną, co powoduje nierównomierny rozwój szkieletu. Efektem jest powstanie osobnika w połowie wyrosniętego normalnie - kulistego, w połowie nieregularnego.

Ciało porosfery narasta strefowo lecz nierównomiernie co powoduje tworzenie się guzków i rowków; odkształcenia powierzchni mogą też być wynikiem narastania organizmów pasożytniczych lub synbiotycznych (np.: serpule).

Jedynie w sytuacji gdy wzrost przebiega bez żadnych zakłóceń kształt gąbki jest regularny - kulka.

Prawdopodobnie porosfery z okolic Krakowa i porosfery z Mielnika są tym samym gatunkiem. Mają one ten sam wiek (kampan) i te same cechy morfologiczne.

Opracowanie:

Tomasz Praszki,

Katarzyna Ogórek

na podst. H. Hurcewicz, 1960;
Acta Paleont. Pol. Vol. V, No. 1

Tomasz Praszki

*AMONITY NAJWYŻSZEGO
MASTRYCHTU Z POLSKI (CZ. III)*

Acanthoscaphites varians (Łopuski. 1911)

Amonity tego gatunku są bardzo rzadkim elementem fauny górnomastrychckiej (w Polsce) - dotychczas znane są zaledwie 4 okazy (wszystkie klasyfikowane jako makrokonchy - samice).

Główną cechą diagnostyczną *Acanthoscaphites varians* jest występowanie siedmiu rzędów guzków (po trzy na bokach i jednym na grzbiecie). Rząd guzków położonych najbliżej pępka (powstających ze zgrubień na żeberkach) jako jedyny kontynuuje się do końca komory mieszkalnej.

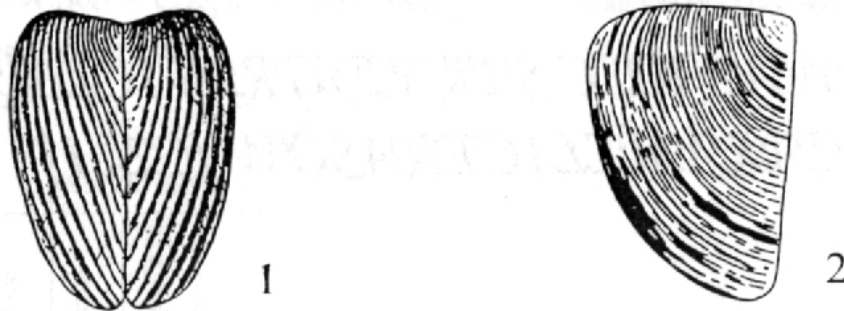

Na fragmokonie żeberka i guzki są grube i wyraźne, wygładzając się na powierzchni komory mieszkalnej. *Acanthoscaphites varians* mają ok. 10-15 cm średnicy.

Przeważnie na dużych okazach rzeźba jest prawie niewidoczna, na małych zaś bardzo wyraźna. Amonity tego gatunku zwinięte są konwolutnie - w głębokim pępku widoczne są krawędzie wewnętrznych skrętów.

Aptychy

Z aptychów („przykrywek”) amonitów górnomastrychekich znane są tylko te, które pochodzą od bakulitów i hoploskafitów.

Ryc. 1 Aptychy bakulitów (1) i hoploskafitów (2).

Aptychy bakulitów są dłuższe i mają wyraźne żeberka, natomiast u skafitów mają one jedynie słabo zaznaczone linie przyrostowe.

Powyższy tekst kończy cykl o amonitach najwyższego mastrychtu. Przedstawione w trzech artykułach gatunki amonitów są wszystkimi, które dotychczas zostały opisane z

Polski z omawianych osadów. Niepewna pozostaje jedynie systematyka pachydisków i bakulitów. Mamy nadzieję, iż doczekają się one szybkiego opisanie - niestety pachydisków znane są jedynie cztery okazy. Na koniec ponawiamy więc apel dr Machalskiego: wszystkich, którzy mają okazy odpowiadające opisowi rodzaju Pachydiscus o zgłoszenie się z nimi do Instytutu Paleobiologii PAN; ul. Twarda 51/55; pokój 133.

Radosław Tarkowski

WARTOŚĆ STRATYGRAFICZNA TARAMELICERASÓW (CZ. I)

*Niniejszy artykuł prezentuje rezultaty poszukiwań biostratygraficznych dotyczących amonitów rodzaju *Taramelliceras del Campana, 1904* i *Popanites Rolier, 1909* (rodzina *Opplidae*). Badany materiał pochodzi z osadów oksfordu dolnego Jury Krakowskiej. Z terenu tego uzyskano ponad 1000 egzemplarzy taramellicerasów i popanitesów, a także opisano liczne profile stratygraficzne.*

Południowa część wyżyny Krakowsko - Częstochowskiej od dłuższego czasu interesowała geologów i paleontologów. To tam G. Bukowski (1887) i J. Siemieradzki (1891) opisali większość dolnooksfordzkich *Opplidae*. Obecnie teren ten wchodzi w

zakres zainteresowań: L. Malinowskiej (1963), J. Małeckiego (1982), B.A. Matyji i R. Tarkowskiego (1981) i R. Tarkowskiego (1983, a, b; 1986).

Duża ilość taramelicerasów, ich ściśle określona pozycja stratygraficzna oraz tradycja badań tych skamieniałości doprowadziły mnie do analizy ich następstwa stratygraficznego, a to w celu określenia wartości taramelicerasów dla korelacji biostratygraficznej oksfordu dolnego.

Zespół taramelicerasów

Analiza rozprzestrzenienia stratygraficznego osobników rodzaju *Taramelliceras* i *Poppanites* w osadach oksfordu dolego Jury Krakowsko - Częstochowskiej pozwoliła określić 4 zespoły taramelicerasów:

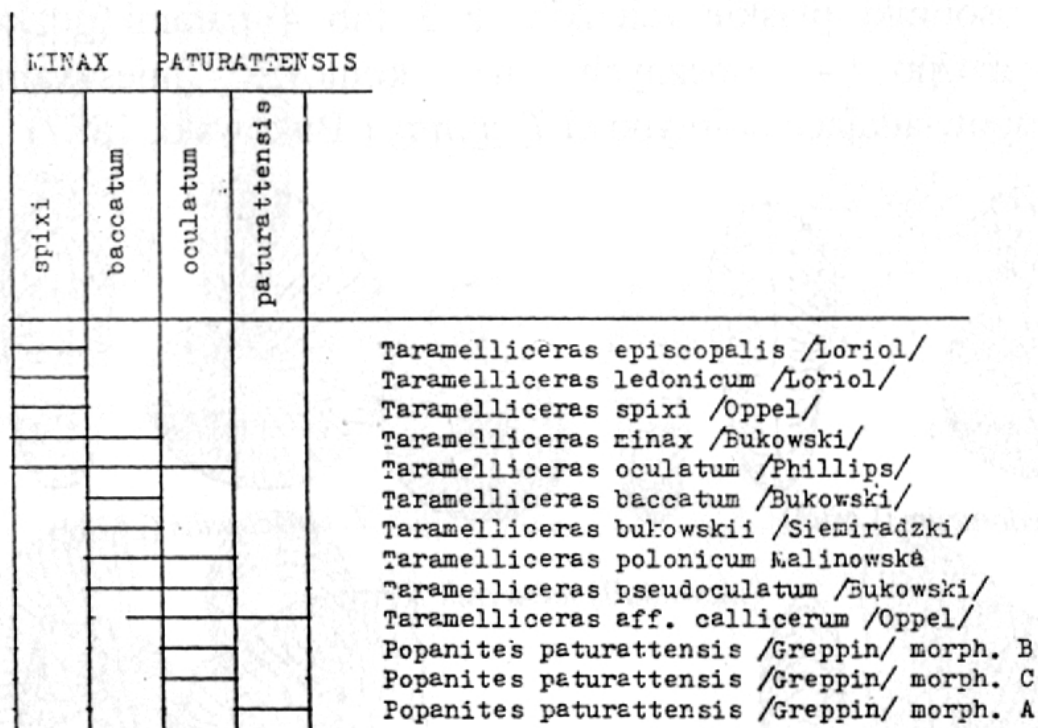

Fig. 1 Rozprzestrzenienie stratygraficzne *Taramelliceras* i *Poppanites* w osadach oksfordu Jury Krakowskiej.

Zespół *Taramelliceras spixi*

Charakteryzuje się przez:

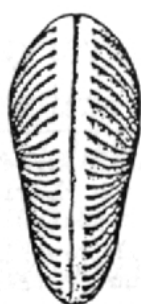
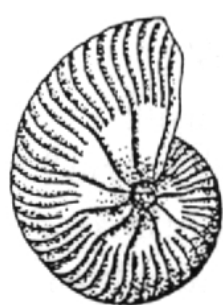
- małe osobniki o średnicy ok. 3 cm, na ogół z rzędem guzków pośrodku części brzusznej:

T. spixi (Oppel, 1866), *T. ledonicum* (Lorid 1900),
osobnik charakterystyczny dla tego zespołu i *T. Episcopalis* (Lorid, 1898)

- osobniki większe osiągające 4 cm średnicy, których część brzuszna z guzkami brzuszno - bocznymi jest dobrze zaokrąglona:

T. oculatum (Philips, 1929)

- osobniki płaskie (cienkie) z 3 lub 4 parami guzków brzuszno - bocznych na komorze mieszkalnej, odpowiadające holotypowi *T. minax* (Bukowski, 1887)

T. ledonicum (Loriot)

T. episcopalis (Loriot)

T. spixi (Oppel)

T. minax (Bukowski)

Fig. 2 Taramelicerasy z zony *T. spixi*

Zespół *Taramelliceras baccatum*

Charakteryzuje się przez:

- taramelicerasy wzrostu małego i średniego, aż do 4 cm średnicy:

T. baccatum (Bukowski, 1887), *T. bukowski* (Siemieradzki, 1891), osobniki charakterystyczne tego rodzaju i *T. minax* (Bukowski), spotyka się również: *T. oculatum* (Philips), *T. pseudoculatum* (Bukowski, 1887) i *T. polonicum* (Malinowska)

Zaznaczam, że osobniki *T. minax* (Bukowski) z tego zespołu różnią się od osobników tego samego gatunku z zespołu *T. spixi* przez formę bardziej skafitowatej partii brzusznej oraz grubszy i bardziej zaokrąglony fragnokon.

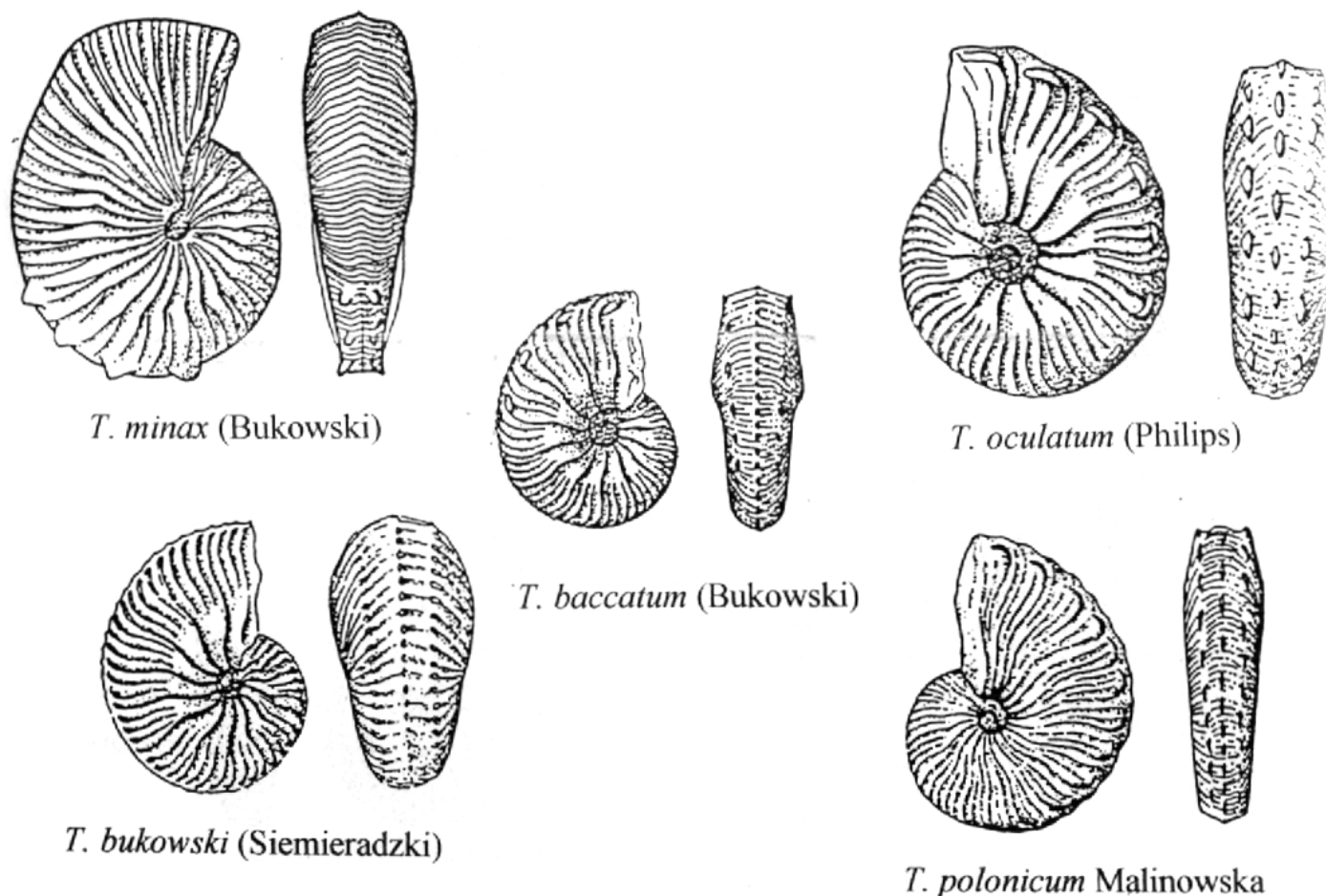

Fig. 3 Taramelicerasy z zony *T. baccatum*.

Zespół *Taramelliceras oculatum*

Charakteryzuje się on przez:

- wielkie osobniki taramellicerasów osiągają 6 cm średnicy:

T. oculatum (Philips), *T. pseudoculatum* (Bukowski)
T. polonicum (Malinowska), *T. aff. callicerum* (Oppel, 1863)

- *Popanites paturattensis* (Greppin, 1870) morf. B i C u J. Małeckiego i R. Tarkowskiego (1982) - osobnik charakterystyczny dla tego zespołu.

Zaznaczyć trzeba, że:

- osobniki *T. oculatum* (Philips) z tego zespołu cechuje się wielką różnorodnością.

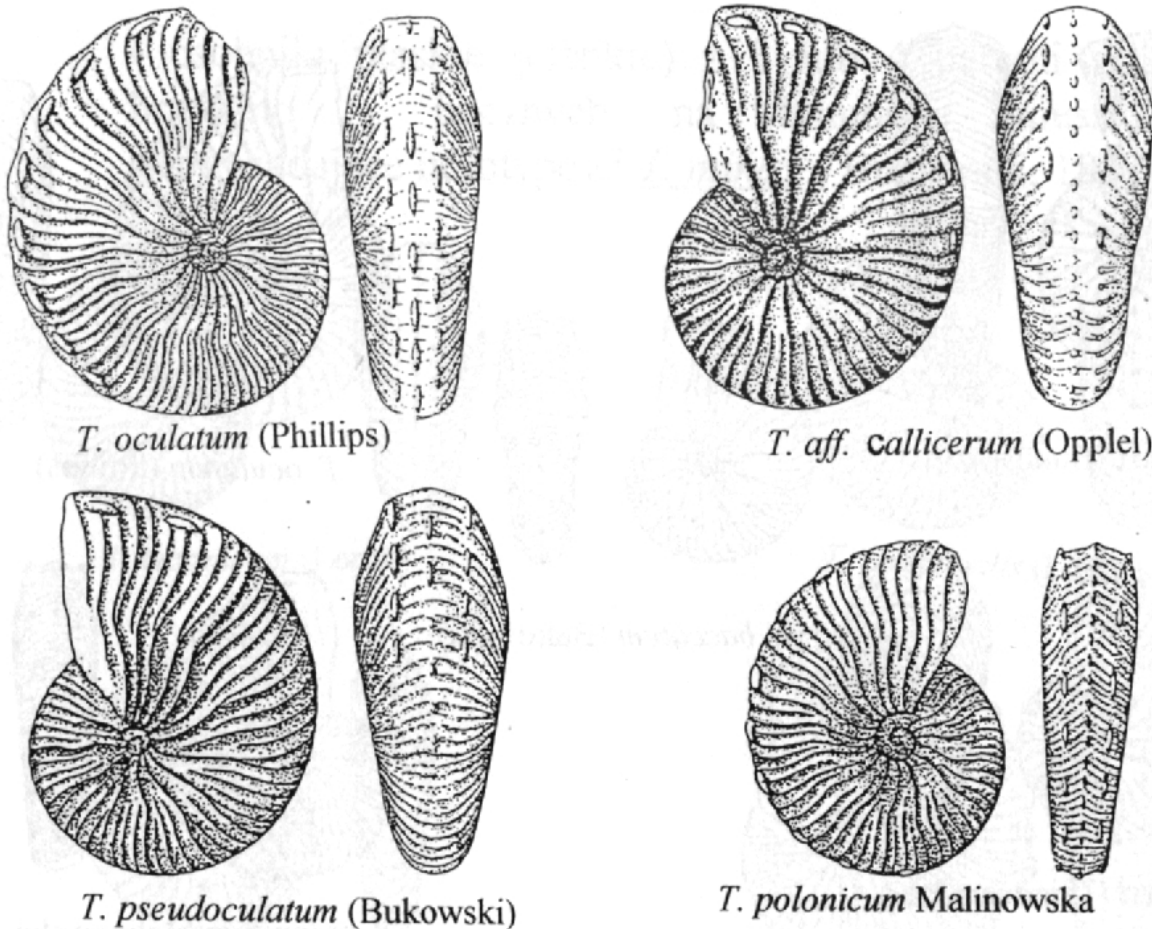

Fig. 4 Taramellicerasy z zony *T. oculatum*.

NOWOŚCI

* Dostępna jest już w księgarniach „kieszonkowa” encyklopedia p.t.: „SKAMIENIAŁOŚCI”. Wydana jest bardzo przyzwoicie w twardych okładkach z wieloma kolorowymi fotografiami. Polecam - to jak na razie jedyna tego typu książka wydana po polsku.

Dostępna w większości księgarni.

* Pod koniec 1996 roku ukazały się dwie bardzo ważne publikacje dotyczące speleologii - „Jaskinie Sudetów” oraz „Jaskinie Gór Świętokrzyskich”. Oba tomy wydane zostały przez PTPNoZ i można je nabyć w siedzibie Towarzystwa na ulicy Marszałkowskiej 62/6 w cenie ok. 30 zł. Nieco później pojawią się zapewne w księgarniach lecz po znacznie wyższej cenie.

* Ukazała się właśnie „Mapa geologiczno - krajoznawcza Gór Świętokrzyskich” w skali 1: 200000. Wydana została przez Instytut Geologiczny. Jej niewątpliwą zaletą są kolorowe zdjęcia z rezerwatów geologicznych, kredowy papier i estetyczne wykonanie całości; natomiast wadą jest ledwo widoczny podkład topograficzny.

Mapę można nabyć w Instytucie Geologicznym róg Wiśniowej i Rakowieckiej. Cena: 10 zł.

* Wydano właśnie książkę Bocheńskiego p.t.: „Skamieniałe ptaki”. Można ją kupić w księgarni ORPAN w Pałacu Kultury, po ok. 10 zł. Więcej szczegółów za miesiąc.

VI MIĘDZYHARODOWA
WYSTAWA I GIEŁDA MINERAŁÓW I WYROBÓW JUBILERSKICH

Kraków 15-16.03.1997 r

* NATURA '97 *

Szkoła Podstawowa nr 80 Kraków-Nowa Huta, os. Na Skarpie 8
(al. Jana Pawła II)

III OGÓLNOPOLSKA GIEŁDA

MINERAŁÓW, SKAŁ, KAMIENI,
SKAMIENIAŁOŚCI, MUSZLI I
WYROBÓW JUBILERSKICH

POZNAŃ

15.-16.03.1997r.

CENTRUM
KULTURY
POZNAŃ

ul. Św. Marcin 80

ŁÓDZKA HALA SPORTOWA
ŁÓDŹ - ALEJA POLITECHNIKI

INTERSTONE

X wystawa i giełda

ŁÓDŹ
5-6 KWIETNIA '97

MINERAŁY - SKAŁY - SKAMIENIAŁOŚCI
WYROBY JUBILERSKIE

DOSKONAŁA MOŻLIWOŚĆ DLA WYSTAWCÓW DO ZAPREZENTOWANIA SWOICH KOLEKCJI
SZEROKIEJ PUBLICZNOŚCI W NAJWIĘKSZYM OBIEKCIE WYSTAWIENNICZYM W ŁÓDZI

ORGANIZATOR: JANUSZ NOWAK
92-533 ŁÓDŹ, ul. BARTOKA 57 m. 84 tel: (042) 73-83-42

REDAKCJA i autorstwo niepodpisanych tekstów:
TOMASZ PRASZKIER: P. O. BOX 19; Warszawa 37